

Преподаване на умения за мислене в часовете по чужд език в начален курс (на примера на английския език)

Още преди няколко десетилетия, но особено от началото на 21 век все по-често се чува тезата, че това, което децата научават в училище като познания по общообразователните предмети, не им е достатъчно, за да могат да заемат спокойно мястото си в живота и да постигат успешно целите и амбициите си. Всъщност логично е да предположим, че ако след завършване на училище младите хора не знаят как да приложат знанията си, значи училището не им е помогнало да видят връзката между наученото в часовете и реалния живот. За този проблем се заговаря не само у нас, но и в редица страни по света, като мерки за неговото решаване започват да се търсят на различни нива. В процеса се включват всички заинтересовани страни – специалисти по методика и педагогика, социолози и психолози, експерти по различните предмети в образователните министерства, представители на бизнеса, родителски организации и пр. Започва да се пише за необходимостта от развиване на стратегии за учене и творческо прилагане на наученото, за придаване на по-голяма практическа насоченост на обучението, за интегриране на нов тип, т.нар. трансферируеми (transferable) умения и пр. Темата е обширна и може да се разглежда сериозно и задълбочено за изясняване на някои основни положения, около които се обединяват работещите в тази посока. В случая обаче за целта на тази статия ще се ограничим единствено в разглеждането на необходимостта/ възможността от развиване на уменията за мислене у децата още от ранна детска възраст и то специално в часовете по чужд език (в частност по английски език).

Преди това няколко думи за понятието умение за мислене, което битува от доста дълго време, но въпреки това все още няма категорична дефиниция... ..

Логиката на решението да се обедини преподаването на чуждия език с преподаването на умения за мислене може да се проследи по две направления.

От една страна се взема предвид когнитивният аспект на протичащото в класната стая – т.е. необходимостта от когнитивна, познавателна ангажираност на детето при изпълнението на дадена задача. Трябва да сме наясно, че съществува реална опасност задачите съзнателно да са лишени от интелектуално предизвикателство, само и само за да бъдат описани на чуждия език по разбираем за детето начин. Твърде често се случва децата да загубят интерес към задачата заради това, че за да пасне на чуждоезиковото им равнище, тя е била прекалено опростена в чисто познавателно отношение и вече не ги стимулира по никакъв начин. Целта е езиковата задача да съхрани познавателния си заряд и да предизвика децата да мислят – само тогава те ще се ангажират с нейното изпълнение и тя ще има смисъл за тях.

В същото време обаче не трябва да забравяме и за лингвистичната страна на нещата. Дейностите в часа по чужд език и материалите, които се използват, обикновено са замислени така, че да накарат обучавания да обмен някаква информация с някого, използвайки изучавания език. Така чуждият език придобива смисъл за обучавания, което, най-просто казано, е в основата на комуникативния подход като цяло.

Как тези два аргумента могат да бъдат съчетани? В крайна сметка, ако приемем, че учителят е убеден в смисъла на преподаване на чуждия език по начин, който от една страна да стимулира децата да мислят, а от друга да им позволява да общуват със средствата на езика, доколкото го владеят, то нормално е да предположим, че на учителя ще му бъде необходим репертоар от подходящи за целта дейности. Ето защо в настоящата статия ще предложим набор от практически идеи, които могат да се прилагат в часовете по английски в начален етап на обучението с цел успоредно развиване на езикови и мисловни умения.

Болшинството от дейностите подлежат на адаптиране и използване повече от веднъж при употреба на различна лексика по други теми от интерес за децата. Освен авторски предложения тук са включени идеи, заимствани от различни електронни и хартиени източници, както и от семинари и уебинари по темата на изявени професионалисти. Описаните дейности стимулират децата да изпълнят някаква задача с реална, неезикова цел, която ги кара да мислят и да взимат решения, най-често групово. Езикът се явява само средството за изпълнение на задачата. За ролята на учителя в този процес ще стане дума малко по-долу.

Предложените идеи са предназначени за развиване на различни когнитивни умения:

- сравняване
- категоризиране
- подреждане в последователност
- фокусиране на вниманието
- запаметяване
- пространствено ориентиране

- времево ориентиране
- работа с числа
- асоциации
- причинно-следствени връзки
- взимане на решения
- разрешаване на проблеми
- критическо мислене

Тези категории са възприети от разработената от Фойерщайн програма за *Инструментално обогатяване* (.....) и са силно повлияни от базирания върху тази програма курс *The Somerset Thinking Skills Course* (...).

*

Каква е ролята на учителя в развиването на уменията за мислене на малките ученици в часа по чужд език?

Едва ли някой се съмнява в изключително важната роля на учителя, особено в ранния етап на обучение, при развиването на определени умения у детето и формирането му като личност изобщо. Редица емпирични изследвания доказват, че уменията за мислене подлежат на развитие и усъвършенстване и зависи от създаване на необходими условия и използване на подходящи инструменти и стимули. За постигането на оптимален ефект учителят трябва да полага усилия в няколко посоки.

На всяко дете е присъщо да пита и да търси отговори, защото се стреми да разбере заобикалящия го свят. Важно е учителят не само да не отклонява детските въпроси (често под претекст, че няма време за провеждане на часа), а напротив - да ги провокира и да търси заедно с детето отговорите, откривайки пред него нови хоризонти на

познанието. В този процес детето не бива да бъде критикувано за „неуместен“ или „неправилен“ отговор, а напротив - трябва да получи усещането, че е способно само да достига до валидни предположения. Ако детето се затруднява в езиково отношение, учителят следва да предложи помощта си, за да може то да сподели своята идея.

Всички знаем колко неприятно е усещането събеседникът ни да не изслушва това, което имаме да кажем, било заради липса на време, било заради липса на интерес към думите ни, било защото не ни взима насериозно. Не бива да допускаме това да се случи в час. Учителят може да покаже интерес към предложенията и идеите на своите ученици, като им задава допълнителни въпроси – защо смятат така, откъде им е хрумнала тази идея, или да ги кара да съставят хипотези – а какво би станало, ако ... Изобщо цялата постановка при решаването на някаква задача в часа следва да бъде насочена не към намиране на правилния отговор, а към търсене на варианти и избиране на най-добрия за конкретния случай.

В такава една обстановка учителят лесно може да убеди децата в смисъла на кооперативните усилия и в значението на всеки, дори най-малък принос от членовете на групата. Така от една страна децата се осъзнават като колектив за взимане на решения, а от друга се чувстват оценени като индивиди.

Друг момент в този процес, който заслужава особено внимание, е отделянето на достатъчно време за мислене. В много класни стаи децата биват поощрявани за бързо справяне със задачата, което има опасност да ги научи да са импулсивни или пък да търсят най-лесните/явни отговори вместо да прилагат въображение и творчество.

В ръцете на учителя е да научи децата да не бързат, като не само им напомня за това, но и им предоставя време да помислят преди да дадат отговор.

Тук следва да се отбележи и необходимостта учителят да създаде у децата навика да четат внимателно инструкциите и да не пристъпват към изпълнение на задачата преди да са сигурни, че са наясно какво се изисква от тях. Колкото и да изглежда елементарно, това не се прави и от много по-големи и опитни обучаеми, които по тази причина не се справят задоволително с възложените задачи и после изпитват разочарование. За да не се стига дотам, учениците от малки трябва да осъзнаят, че внимателното изчитане на инструкцията, вникването в нея и точното ѝ следване са задължителни условия за успешно справяне.

Един от най-важните принципи в поведението на учителя, който иска да научи децата да мислят, е да разкрива пред тях смисъла и целта на това, което правят в час. Така децата ще свикнат не просто да изпълняват нечи инструкции, а ще разбират защо извършват една или друга дейност, защо дейностите са именно във въпросната последователност и т.н. Индиректно това ще им помогне да се научат да си поставят цели, да планират как да ги постигнат и после да преценяват как са се справили. Ако учителят е направил за себе си ясен план как да проведе урока си в зависимост от преследваните цели, но не сподели под някаква форма защо очаква децата да изпълнят една или друга дейност, и то по определен ред и начин, има опасност да остави у децата усещането, че са само пасивни изпълнители на волята на по-възрастния и по-знаещия. А това е пагубно за развиването и поощряването на автономното поведение у малките обучаеми.

*

А каква да е позицията на учителя по отношение на използването на майчиния език в часа по чужд език, когато учниците са от една националност?

Този въпрос често става повод за разгорещени дебати. В недалечното минало майчиният език в часа по чужд език често биваше „в немилост“ и неговото използване се допускаше само ако наистина няма как това да бъде избегнато. И досега тази теза има своите поддръжници, но все пак за повечето учители и методици днес е по-приемливо да се следва едно по-гъвкаво поведение, отчитащо разнообразието от фактори, които определят начина на протичане на часа по английски и в частност използването на майчиния език. Когато обаче говорим за развиване на умения за мислене в часа по чужд език, напълно основателно е да се спрем на този въпрос малко по-подробно поради естеството на дейностите, в които децата участват.

Най-общо казано, ние вярваме, че правилният подход в този контекст е майчиният език да се използва колкото може по-малко, но в същото време толкова, колкото е необходимо за улесняване на процеса на учене. Няма съмнение, че основната цел на чуждоезиковото обучение е да развие компетенциите по чужд език на учещите, а това особено при децата се получава най-добре, когато те са напълно ангажирани в процеса на декодиране на смислен устен или писмен текст (например при слушане или четене на приказка), а също когато се учат те самите да се изразяват смислено на чуждия език в различни ситуации.

Не е изненадващо становището на учителите, че да накарат учениците да използват чуждия, а не майчиния език като средство за комуникация, е много по-трудно при ниските равнища на владеење на езика и особено в моменти, когато учениците са лично и емоционално ангажирани в конкретната дейност. Това разбира се важи с пълна сила най-вече за малките обучаеми. Дейностите, които по-нататък ще предложим за прилагане в класната стая, са предназначени главно за деца на ниво А1 или А2 от Общата европейската езикова рамка, т.е. за начинаещи, но не абсолютно начинаещи по английски език ученици. Там, където считаме, че е нужно, сме включили и идеи за улесняване на децата в езиково отношение. От учителя зависи дали преди дадена дейност, особено ако става съпрос за изключително провокативна задача, да разреши на децата първо кратко да обменят мисли на български, а след това идеите да се „облекат“ в подходящ за нивото им английски. Общо взето в това не би трябвало да има проблем, стига децата да са наясно, че употребата на родния език е „по изключение и само за малко“.

Има различни стратегии за приучаване на учениците да използват чуждия език колкото може повече и по-често. Една от тях е самият учител да моделира такова поведение. В същото време разбира се учителят трябва да е сигурен, че неговата реч е разбираема за учениците. Това често означава да се използва език, който да е едва леко над равнището на владеење на децата, както и използването на богат арсенал от средства за подпомагане на разбирането – мимики, жестове, рисунки и други средства за визуализация. Друга ефективна стратегия е учителят да подава/подказва на учениците фрази и реплики, с които те да могат пълноценно да участват в комуникацията,

като тези подсказки могат да се правят например шепнешком или пък да се показват написани на листче (като „пищовите“ за преписване).

В началния етап на усвояването на чужд език, когато за обучаемите е много по-лесно да комуникират на родния си език, на учителя често се налага да се намесва и деликатно или директно да напомня, че езикът на общуване в часа е чуждият. Много добър ефект има т.нар. скафолдинг (от англ. to scaffold – поддържам със скеле). При него учителят повтаря на английски това, което ученикът е казал на български. Би могъл да започне с думите „*I see. So you think that ...*“ и да формулира по прост, разбираем начин на английски идеята на ученика. Каквато и стратегия да избере учителят за подпомагане на използването на чуждия език в часа, много важно е учениците да не останат с впечатлението, че няма нужда да полагат усилия, защото учителят така или иначе ще свърши работата вместо тях. Другата важна нагласа, която учителят трябва да създаде у учениците, е да не се отказват да опитват да се изразяват на чуждия език от страх, че няма да им се получи. Грешките са важна част от процеса на учене – те са не само неизбежни, но и представляват категорично доказателство, че ученикът все пак се опитва да използва чуждия език. Колкото и да е странно, въпреки че за много учители е някак трудно да възприемат идеята, че грешките са доказателство за учене и напредък, направени изследвания доказват, че няма по-ефективен път към развиване на комуникативна компетентност на чужд език от предоставянето на максимални възможности за използването на т.нар. принцип „проба-грешка“. Именно такъв тип преживявания и опит показват на обучаваните какъв е ефектът от неточно употребяване на езика и какво помага за избягването на такива неточности.